

**КОГНІТИВНА МОДЕЛЬ КОМПОЗИТ
СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ
З КОМПОНЕНТОМ -WRIGHT**

Добровольська О.Я.

Ужгородський національний університет

Когнітивна структура похідного слова співвідноситься зі словотворчою моделлю, і кожна похідна одиниця лексикону, як вказує Тропіна О.А. [1998:147], має певний “сценарій”, який розкривається за допомогою словотворчого значення. Отже, концептуальна база похідних слів забезпечується мовною формою її представлення – словотворчою структурою (моделлю), що виступає організатором когнітивної структури похідного слова, а самі одиниці словотворення можна розглядати як прототипові.

Сучасні когнітивні дослідження в галузі словотвору, як зазначає Позднякова О.М., дозволяють говорити про можливість безпосереднього зіставлення структури, в якій ономасіологічна ознака приписується ономасіологічній базі за допомогою ономасіологічного предиката з пропозиційною структурою мотивуючого судження, та її розгляду як особливого типу репрезентації знань [1998: 135].

Кореляцію когнітивної структури похідного слова і його словотворчого значення доцільно здійснювати з метою реконструкції семантики слів, зокрема апелювативів, закладених в антропоосновах назв прізвищового типу, що є цінним джерелом інформації про їх побутування в певний історичний період. Розглянемо словотвірний ряд найменувань ремісників середньоанглійської мови з другим компонентом –wright, зокрема, arkewright, basketwricte, bordwreghte, botwright, boghewrichgte, cartwrytte, chesewryghte, fanwryghte, kittewritt, locwricht, nawrith, schyldwyrhta, sleywrighte, syvewryct, wyssewrichte, відтворених з назв прізвищового типу середньоанглійського періоду, які належать до словотвірної моделі композит з двома іменними основами n + n.

Іменник *wright* зафіксований в давньоанглійському та середньоанглійському періодах у формах *wyrhta*, *wyrihta*, *wyrihte*, *wyrchta*, *werhta*, *wirhta*, *wurhte*, *wryhta*, *wruhte*, *wrihhte*, *wriht(e)*, *wryhte*, *wrygte*, *wrigt*, *wrighte*, *wright*, *wrighth*, *writh*, *wryght(e)*, *write*, *wreet*, *reet* та ін. у значеннях “1. An artificer or handicraftsman; esp. a constructive workman (695 NED); 2. One who does or performs something; a doer or worker (971 NED); 3. One who works in wood; a carpenter, a joiner (1205 NED)”. Середньоанглійський іменник *wright* в результаті змін в його фонетичному складі (метатеза в давньоанглійському *wyrhta*) втрачає живий формальний зв’язок з дієсловом *wyrcean/wircean/wercean*, тому композити не можна трактувати як еквіфінальні утворення.

Розглядуваним словам притаманна двокомпонентна ономасіологічна структура. Ономасіологічний базис виражається другим, фінальним компонентом, що позначає клас предметів, в даному випадку, клас осіб, до якого відноситься об’єкт номінації (особа). Перша основа, яка виступає в ролі ономасіологічної ознаки, уточнює базис, тим самим виділяючи об’єкт з класу. При цьому базис є дуже вузьким, виступаючи у вигляді неспеціалізованого найменування особи за професією – *wright*. Завдяки семантиці компонента *wright* “працівник, ремісник, тесляр” в композитах присутня вказівка на виробника предмета, позначеного першою основою композита. Тому в слові реалізується ономасіологічна категорія носія агентивного відношення до процесу і результату (продукту) праці.

Лінгвістичні структури тісно пов’язані з загальними когнітивними структурами, і їх можна описати в термінах фрейма. Фрейми похідних слів з другим елементом *-wright* складаються з двох фреймів - слова *wright* та слова, що утворює перший компонент композита і виступає мотивуючою ознакою похідного. Фрейм-слово *wright* описує стереотипну ситуацію “Той, хто виготовляє якусь річ”. Якщо зафіксувати увагу на частині визначення “виготовляє”, то виникає саме така стереотипна ситуація, і для її активізації не обов’язково знати результат (продукт) праці. Якщо переміститися на іншу частину визначення, тобто фокусувати думку на продукті виготовлення, то

отримаємо назви *arkewright*, *basketwricte*, *bordwreghte*, *botwright*, *boghewrichgte*, *cartwrytte*, *chesewryghte*, *fanwryghte*, *kittewritt*, *locwricht*, *nawrith*, *schyldwyrhta*, *sleywrichte*, *syvewryct*, *wyssewrichte*. Якщо розглядати їх як гіпоніми стосовно гіпероніма “wright”, а їх значення стосовно одне одного й на фоні одне одного, то концептуальною базою та ядром значення виступає архісема “wright”.

Фрейм-слово *arkewright* виступає в ролі антропооснов назв прізвищового типу в антропоформулах середньоанглійського періоду *Gilbert de (sic) Arkewright 1246 AssLa*; *John de (sic) Arcwryt DbCh*; *Thomas the Arkewrytte 1286 AssCh*; *George Arkewright 1450 FrY*; *William Hartwright 1494 GildY*. У слові реалізується ономаціологічна категорія “носій агентивного відношення до процесу і продукту праці”. Концептуальною базою виступає архісема *wright*, яка у структурі фрейму є фоном. Ономаціологічним мотивом є продукт праці, який у структурі фрейму стає його фокусом. Тобто фокусом фрейму є лексема *ark* (історичні форми *arc*, *earc*, *ærc*, *erc*, *erk*, *ark*, *arrke*, *arke*, *arcke* < OE *arc*) “1. A chest, box, coffer, close basket, or similar receptacle. In north. dial. a large wooden bin or hutch for storing meal, bread, fruit, etc.” (1000 NED).

Фрейм-слово *basketwricte* виступає в ролі антропооснови назви прізвищового типу в антропоформулі середньоанглійського періоду *William Basketwricte 1229 Pat R*. У слові реалізується ономаціологічна категорія “носій агентивного відношення до процесу і продукту праці”. Концептуальною базою виступає архісема *wright*, яка у структурі фрейму є фоном. Ономаціологічним мотивом є продукт праці, який у структурі фрейму стає його фокусом. Тобто фокусом фрейму є лексема *basket*, яка фіксується в англійській мові з XIII століття у значенні “A vessel of wickerwork, made of plained osiers, cane, rushes, bast, or other materials (1300 NED). Пор. композит новоанглійського періоду *basket-maker* (1603 NED).

Фрейм-слово *bordwreghte* виступає в ролі антропооснови назви прізвищового типу в антропоформулі середньоанглійського періоду *Richard Bordwreghte 1332 SRSx*. Cf. *Bordmakere 1356*, *Bordhewere 1327 MESO*. У слові реалізується ономаціологічна категорія “носій агентивного відношення до

процесу і продукту праці”. Концептуальною базою виступає архісема *wright*, яка у структурі фрейму є фоном. Ономасіологічним мотивом є продукт праці, який у структурі фрейму стає його фокусом. Тобто фокусом фрейму є лексема *board* (форми *bord, borde, boord, boorde, bourde, bourd, board, burd, burde, buird, brod* < OE *bord*) у одному із значень “1. A bord of wood or other substances (1000 NED); 2. A table (1000 NED); A shield (1000 NED)”.

Фрейм-слово *botwright* виступає в ролі антропооснов назв прізвищового типу в антропоформулах середньоанглійського періоду *John Botwright 1469 SIA*; *John Botewrighte 1524 SRSf*. У слові реалізується ономасіологічна категорія “носій агентивного відношення до процесу і продукту праці”. Концептуальною базою виступає архісема *wright*, яка у структурі фрейму є фоном. Ономасіологічним мотивом є продукт праці, який у структурі фрейму стає його фокусом. Отже, фокусом фрейму є лексема *boat* (форми *bāt, bot, boot, boote, bote, boate, botte, boitt, boat*; north. the surface of water (891 NED). “1440 *Prompt. Parv.* 45 * *Botwrychte* [1449 *bootwright*], *navicularius*” (NED). Пор. композит новоанглійського періоду *boat-builder* (1679 NED).

Фрейм-слово *boghewrichtgte* виступає в ролі антропооснов назв прізвищового типу в антропоформулах середньоанглійського періоду *John le Boghewrichtgte 1292 MESO*; *Robert Boeright 1332 SRCu*. У слові реалізується ономасіологічна категорія “носій агентивного відношення до процесу і продукту праці”. Концептуальною базою виступає архісема *wright*, яка у структурі фрейму є фоном. Ономасіологічним мотивом є продукт праці, який у структурі фрейму стає його фокусом. Тобто фокусом фрейму є лексема *bow* (форми *boga, bog, bou, bowe, bouwe, boghe, boowe, boe, boll, bow* (1000 NED) < OE *boga*) у значенні “A weapon for shooting arrows or similar missiles (1000 NED). Пор. композит новоанглійського періоду *bow-maker* (1864).

Фрейм-слово *cartewryght* виступає в ролі антропооснов назв прізвищового типу в антропоформулах середньоанглійського періоду *John le Cartwereste 1275 SRWo*, *Richard the Cartwrytte 1290 AssCh*, *William le Cartewryght 13th Guisb*. У слові реалізується ономасіологічна категорія “носій

агентивного відношення до процесу і продукту праці”. Концептуальною базою виступає архісема *wright*, яка у структурі фрейму є фоном. Ономасіологічним мотивом є продукт праці, який у структурі фрейму стає його фокусом. Тобто фокусом фрейму є лексема OE *cræt*, ME *cart(e)* or ON *kartr* ‘a carriage of any kind; chariot, car (800 NED)’. Пор. композит новоанглійського періоду *cart-maker* (1580) (NED).

Фрейм-слово *chesewricte* виступає в ролі антропооснов назв прізвищового типу в антропоформулах середньоанглійського періоду *Richard Chesewricte* 1228 PatR; *Augustin le Chesewryghte* 1293 MESO; *John Cheswright* 1478 LLB L; *Margaret Chestwright* 1795 SfPR. OE *cyswyrhte* (f) ‘cheese-maker’, perhaps also **cēsewyrhta* (m). У слові реалізується ономасіологічна категорія “носій агентивного відношення до процесу і продукту праці”. Концептуальною базою виступає архісема *wright*, яка у структурі фрейму є фоном. Ономасіологічним мотивом є продукт праці, який у структурі фрейму стає його фокусом. Отже, фокусом фрейму є лексема *cheese* (варіанти *cese*, *cyse*, *cease*, *ches*, *chese* та ін. <OE *cīse*, *cēse*). Пор. композит *cheese-maker* (NED).

Фрейм-слово *fanwryghte* виступає в ролі антропооснов назв прізвищового типу в антропоформулах середньоанглійського періоду *John Fanwryghte*, *Vanwryghte* 1379 AssEss. У слові реалізується ономасіологічна категорія “носій агентивного відношення до процесу і продукту праці”. Концептуальною базою виступає архісема *wright*, яка у структурі фрейму є фоном. Ономасіологічним мотивом є продукт праці, який у структурі фрейму стає його фокусом. Тобто фокусом фрейму є лексема *fan* (форми *fann*, *fon*, *fann(e)*, *vanne*, *van* < OE *fann*) “1. An instrument for winnowing grain, a basket of special form (also, earlier, a sort of wooden shovel) used for separating the corn from the chaff by throwing it into the air (800 NED)”. Пор. композит новоанглійського періоду *fanner* ‘One who fans, a winnower’ (1515 NED).

Фрейм-слово *kittewritt* виступає в ролі антропооснови назви прізвищового типу в антропоформулі середньоанглійського періоду *Richard le Kittewritt* 1275 MESO, ‘kit-wright’. У слові реалізується ономасіологічна

категорія “носій агентивного відношення до процесу і продукту праці”. Концептуальною базою виступає архісема *wright*, яка у структурі фрейму є фоном. Ономасіологічний мотив - продукт праці- у структурі фрейму стає його фокусом . Тобто фокусом фрейму є лексема *kit* (форми *kitt*, *kytt*(e < MDu *kitte*) у значенні “A circular wooden vessel, made of hooped staves (1375 NED)”.

Фрейм-слово *locwright* виступає в ролі антропооснови назви прізвищового типу в антропоформулі середньоанглійського періоду *William Locwright* 13th AD iv(Lo). У слові реалізується ономасіологічна категорія “носій агентивного відношення до процесу і продукту праці”. Концептуальною базою виступає архісема *wright*, яка у структурі фрейму є фоном. Ономасіологічним мотивом є продукт праці, який у структурі фрейму стає його фокусом. Тобто фокусом фрейму є лексема *lock* (варіанти *loc*, *lok*, *loke*, *lokke*, *locke*, *lock* < OE *loc*) у значенні “A contrivance for fastening, an appliance for fastening a door, lid, etc. (900 NED)”. Пор. композит середньоанглійського періоду *locksmith* “An artificer whose occupation is to make or mend locks (1226 NED) та композит новоанглійського періоду *lock-maker* (1850 NED).

Фрейм-слово *nawrith* виступає в ролі антропооснови назви прізвищового типу в антропоформулі середньоанглійського періоду *Adam Nawrith*’ 1301 SRV. У слові реалізується ономасіологічна категорія “носій агентивного відношення до процесу і продукту праці”. Концептуальною базою виступає архісема *wright*, яка у структурі фрейму є фоном. Ономасіологічним мотивом є продукт праці, який у структурі фрейму стає його фокусом . Тобто фокусом фрейму є лексема *nave* (форми *naue*, *nawe*, *nave* < OE *nafu*, *nafa*) у значенні “The central part or block of a wheel, into which the end of the axle-tree is inserted, and from which the spokes radiate; a hub (725 NED)”.

Фрейм-слово *schyldwyrhta* виступає в ролі антропооснови назви прізвищового типу в антропоформулі середньоанглійського періоду *Schyldwyrhta* c1114 MLWL. У слові реалізується ономасіологічна категорія “носій агентивного відношення до процесу і продукту праці”. Концептуальною базою виступає архісема *wright* –фон фрейму. Ономасіологічним мотивом є

продукт праці, у структурі фрейму - фокус . Тобто фокусом фрейму є лексема shield (форми seld, schylde, schelde та ін. < OE (* sciold) sceld) у значенні “In ancient and medieval warfare, and still in that of uncivilized peoples, an article of defensive armour carried in the hand or attached by a strap to the left arm of soldier, as a protection from the weapons of the enemy” (825 NED) .

Фрейм-слово syvewryct виступає в ролі антропооснови назви прізвищового типу в антропоформулі середньоанглійського періоду Simon le siuewricht’ 1219 AssY; John le Syvewryct’ 1301 SRY. У слові реалізується ономасіологічна категорія “носій агентивного відношення до процесу і продукту праці”. Концептуальною базою виступає архісема wright, яка у структурі фрейму є фоном. Ономасіологічним мотивом є продукт праці, який у структурі фрейму стає його фокусом.. Тобто фокусом фрейму є лексема sieve (форми siue (1320), syve (syue) (1340) та ін. < OE sife) у значенні “A utensil consisting of a circular frame with a finely meshed or perforated bottom, used to separate the coarser from the finer particles of any loose material, or as a strainer for liquids” (725 NED).

Фрейм-слово sleywrihte виступає в ролі антропооснови назви прізвищового типу в антропоформулі середньоанглійського періоду Robert le Sleywrihte 1334 ColchCt. У слові реалізується ономасіологічна категорія “носій агентивного відношення до процесу і продукту праці”. Концептуальною базою виступає архісема wright, яка у структурі фрейму є фоном. Ономасіологічним мотивом є продукт праці, який у структурі фрейму стає його фокусом . Тобто фокусом фрейму є лексема slay, sley (форми a) slege, sleye, sley, sleie, sleigh (slea) (1050 NED); b) slay, slaye, slaie, slai- (1316 NED) < OE slege ‘stroke, striking, slaing, etc.) у значенні “An instrument used in weaving to beat up the weft”. Пор. композит slay-maker “John Wallys, slaymaker and weaver” 1583 (Wadley ‘Bristol Wills’ (1886)236 - NED). Lond. Gaz. No 6196/8 “John Rew, late of Exon, Slea-maker”.

Фрейм-слово wuscsewrichte виступає в ролі антропооснови назви прізвищового типу в антропоформулі середньоанглійського періоду William le

Wyssewrichte 1256 FFS_o. У слові реалізується ономасіологічна категорія “носій агентивного відношення до процесу і продукту праці”. Концептуальною базою виступає архісема *wright*, яка у структурі фрейму є фоном. Ономасіологічним мотивом є продукт праці, який у структурі фрейму стає його фокусом. Тобто фокусом фрейму є лексема *whitch*. (форми *wyche*, (dial.) *wytch*, *whyche*, *whicche* < OE *hwicce* (also in *cornhwycce*), cognate with the synonymous *hwæcce*) у значенні “A chest, coffer, ark; a coffin (1100 NED)”.

Здійснений аналіз середньоанглійських композит підтверджує припущення про кореляцію когнітивної структури похідного слова і його словотворчого значення. Оскільки словотворчий акт виступає актом категоризації, то одиниці словотворення (моделі, ряди) є прототипними формами, за допомогою яких здійснюється організація когнітивної структури похідного слова. Подальше дослідження похідних слів з позицій прототипної семантики є перспективним з метою виявлення спільних прототипних рис, які стоять за конкретними лексичними одиницями, та їх поділу на словотворчі моделі – прототипи.

Література

Тропина О.А. Производное слово как особая когнитивная структура// Материалы Первой международной школы-семинара по когнитивной лингвистике, 26-30 мая 1998 г./Отв. ред. Н.Н.Болдырев; Редкол. Е.С.Кубрякова и др.: В 2 ч. Ч.2. Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р.Державина, 1998. - С.146-147.

Позднякова Е.М. Nomina agentis: когнитивные принципы организации категории//Общие проблемы строения и организации языковых категорий: Материалы науч. конф.-М.: РАН, 1998. – С.128-130.

Умовні скорочення

- AD Catalogue of Ancient Deeds (in progress).
 AssEss E.C.Furber. Essex Sessions of the Peace, 1953.
 AssCh Assize Rolls. Chetham Soc. 84, 1925.
 AssLa Assize Rolls. Lancs Rec. Soc. 47,49, 1904-5.
 AssY A ssize Rolls. Selden Soc. 56, 1937.

- ColchCt Colchester Court Rolls, 3 vols., 1921-41.
- DbCh I.H.Jeayes, Derbyshire Charters, 1906.
- FFSu Feet of Fines: Sussex Rec. Soc. 2,5,23,1903-1916.
- FrY Register of the Freemen of York (Surtees Soc. 96, 102), 1897, 1900
- GildY Register of the Gild of Corpus Christi, York (Surtees Soc. 57), 1872
- Guisb Cartularium prioratus de Gyseburne (Surtees Soc.86, 89), 1889, 1894.
- LLB Leter Boolsof theCity of London, 11 vols., 1899-1912.
- MESO G.Fransson. middle English Surnames of Occupation, Lund, 1935.
- MLWL J.H.Baxter, C. Johnson. Medieval Latin Word-List, 1934.
- NED A New English Dictionary, Oxford, 1888-1933.
- PatR Rotuli Litterarum Patentium, 1835.
- SfPR Suffolk Parish Registers (Marriages), ed. W.P.W.Phillimore, etc., 3 v., 1910-16
- SIA Proceedings of the Suffolk Institute of Archaeology (in progress)
- SRCu J.P.Steel. Cumberland Lay Subsidy (6 Edw III), Kendal, 1912.
- SRSf E.Powell. A Suffolk Hundred in 1283, Cambridge, 1910.
- SRSx Subsidy Rolls. Sussex Records Society, 10, 1900.
- SRWa Subsidy Rolls. Dugdale Society. 6, 1926.
- SRY Subsidy Rolls. Yorks Archive Society, Rec. Ser. 16, 21, 74, 1894-1929.

Summary

The article focuses on the cognitive approach to the theory of the semantic structure of a word. Nomina agentis of the Middle English period formed on the basis of word-combination are the object of investigation. Within the framework of the cognitive theory the semantic structure of a word, especially of a derivative, is treated in close connection with its word-building structure.